

Я. В. ЛУГОВА,
аспірантка

ПОНЯТТЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних характеристик поняття «правоохоронна діяльність», з'ясуванню його сутнісних особливостей. Проаналізовано різноманітні доктринальні підходи стосовно визначення даної категорії, а також значення для сучасної юридичної науки, узагальнено підходи до класифікації правоохоронної діяльності.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, поняття, правоохоронні органи, правоохоронна система.

Луговая Я. В. Понятие правоохранительной деятельности

Статья посвящена исследованию теоретических характеристик понятия «правоохранительная деятельность», определению его существенных особенностей. Проанализированы разнообразные доктринальные подходы относительно определения данной категории, а также значение для современной юридической науки, обобщены подходы к классификации правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, понятие, правоохранительные органы, правоохранительная система.

Luhova Y. V. Concept of law-enforcement activity

The article is devoted to the study of theoretical characteristics of the concept of «law-enforcement activity», to define of its essential features. It was analyzed different doctrinal approaches to the definition of this category, as well as it's value for the modern legal science, going is generalized near classification of law-enforcement activity.

Key words: law enforcement, concepts, law enforcement, law enforcement system.

Розвиток сучасної держави в напрямі реалізації принципів пріоритету прав і свобод людини та громадянина істотно підвищує наукову і теоретичну значущість досліджень діяльності держави, яка безпосередньо пов'язана з забезпеченням правового статусу людини, охороною її прав і свобод, створенням загальних умов безпечного розвитку як окремих індивідів, так і їх колективів.

Проблеми правоохоронної діяльності держави вже давно привертають увагу багатьох учених. Зокрема, ці питання досліджені у працях С. С. Алексєєва, Т. Г. Андруссяка, О. М. Бандурки, М. М. Белоусова, І. Ю. Богдановської, В. П. Божьєва, В. В. Бойцовой, І. Ф. Бутка, В. М. Дубінчак, Т. В. Варфоломєєвої, М. О. Ковальова, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, В. О. Котюка, Б. С. Крилова, І. М. Кузнецова, І. Ф. Кузьміна, Р. З. Лівшиця, В. Г. Лукашевича, М. І. Мельника, Г. С. Меркурова, В. Т. Окіпнюка, В. Ф. Опришка, В. І. Осадчого, В. П. Рябцева, І. С. Самошенка, А. О. Селіванова, О. Ф. Скакун, О. Д. Тихомирова, Ю. О. Тихомирова, В. Г. Фатхутдінова, М. І. Хавронюка, М. В. Цвіка та деяких інших авторів.

Водночас окремі аспекти правоохоронної діяльності до цього часу залишаються недостатньо дослідженими, а окремі висновки і пропозиції – дискусійними. Певні прогалини в дослідженні цього явища у його законодавчому врегулюванні значно ускладнюють роботу правоохоронних органів України.

Визначення поняття правоохоронної діяльності, її ознак, місця і ролі як державної діяльності щодо охорони права, так і правової діяльності взагалі різноманітні¹, що пов'язано з різними поглядами вчених та практиків на функціональне призначення правоохоронної діяльності, суб'єктів, які її здійснюють, напрямів та форм реалізації. Найчастіше правоохоронна діяльність розглядається як різновид правозастосування, особливістю якого є виявлення порушень, розгляд відповідних юридичних справ та прийняття рішень щодо застосування заходів юридичної відповідальності.

Однак у сучасній юридичній науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «правоохоронна діяльність». Зокрема, одні вчені вважають, що ця діяльність – це діяльність компетентних органів щодо боротьби з правопорушеннями. Інші схиляються до думки, що це є діяльність із забезпечення громадського порядку в громадських місцях. Інша група вчених правоохоронну діяльність розуміють як «право примусу». Так, І. Л. Петрухін і В. Д. Ардашкін вважають, що правоохоронну діяльність здійснюють ті органи, які мають право застосовувати примусові заходи². Їх ще називають органами примусового підтримання правопорядку³.

Деякі вчені до правоохоронної діяльності відносять таку діяльність, що здійснюється спеціально уповноваженими органами з метою охорони прав шляхом застосування юридичних заходів впливу. Так, М. І. Мельник і М. І. Хавронюк зазначають, що правоохоронну діяльність здійснюють лише спеціально створені державні органи. Вони стверджують, що правоохоронна діяльність у сфері боротьби зі злочинністю охоплює застосування передбачених законом примусових заходів до осіб, що вчиняють суспільно небезпечні діяння, і заходів з відновлення порушених у результаті їх вчинення прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб⁴.

І. В. Бондаренко, вважаючи правоохоронну діяльність такою, яка виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів, зазначає, що суб'єктами правоохоронної діяльності є: держава через свої законодавчі, виконавчі, судові, президентські органи, прокуратуру; деякі громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, з урахуванням відповідного розподілу між ними компетенції, форм і засобів здійснення⁵. При цьому В. Р. Айб визначає правоохоронну діяльність як державну діяльність, що здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу згідно з законом для забезпечення законності і правопорядку в суспільстві, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян, державних і громадських організацій⁶. Цієї ж думки дотримується О. В. Негодченко, який розуміє правоохоронну діяльність як владну, що здійснюється уповноваженими державою органами на підставі закону й у встановленому ним порядку з метою охорони й захисту прав та законних інтересів громадян, державних і громадських формувань шляхом застосування правових заходів впливу⁷. Розділяє таку позицію і Д. П. Фіолевський, який характеризує правоохоронну діяльність як правомірну діяльність визначених державою органів та посадових осіб з охорони, захисту та відновлення конституційних прав і свобод засобами та шляхом, передбаченими у законі⁸.

В. С. Ковальський і В. Т. Білоус констатують, що широке застосування поняття правоохоронної діяльності у правовій та соціально-політичній літературі

не привело до його обґрунтування та чіткого визначення відповідних ознак, хоча законодавство про статус правоохоронних органів, функції, завдання та конкретні напрями їх діяльності, повноваження окремих органів та службових осіб є доволі розвиненим⁹. На думку І. В. Опришка, під правоохоронною діяльністю розуміють державну діяльність з метою забезпечення права спеціальними органами державного управління, які наділені правом щодо застосування заходів юридичного впливу при неухильному дотриманні приписів закону та визначеної процедури їх застосування¹⁰.

Ряд науковців схиляється до думки, що «правоохоронною» є певний різновид правозастосовної діяльності, яка є однією зі специфічних форм реалізації норм права. Так, група вчених (Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа, В. П. Карпунчев) вважають, що під правоохоронною діяльністю «слід розуміти правозастосовну діяльність з охорони права спеціально уповноважених на те органи за встановленою в законі процедурою, що полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень та обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, установлених державою та регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб»¹¹. Інші стверджують (В. Півненко), що правоохоронна діяльність – це лише державна діяльність.

У свою чергу В. М. Дубінчак визначає правоохоронну діяльність як активну форму поведінки уповноважених суб'єктів з можливістю застосування встановлених законом примусових засобів, що націлена на охорону та захист (відновлення, профілактику порушень) прав, свобод і законних інтересів осіб, та реалізує правоохоронну функцію держави¹².

Інша група вчених дають визначення поняття правоохоронна діяльність шляхом дослідження співвідношення категорій «правоохоронна діяльність» та «правозахисна діяльність». Так, А. М. Кучук чітко розрізняє поняття «правоохоронна діяльність» і «правозахисна діяльність» і вказує, що охорона пов'язана з превенцією, недопущенням протиправних дій, а необхідність захисту виникає лише тоді, коли є перешкоди у здійсненні прав і свобод або загроза їх порушення. Під правоохоронною діяльністю слід розуміти професійну діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках, установлених законом – відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів й спрямована на охорону прав і свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх урегульованих правом суспільних відносин¹³.

Розмежовуючи зазначені категорії, В. І. Шишкін вказує, що охорона являє собою сукупність передбачених нормами права взаємопов'язаних заходів, спрямованих на запобігання можливим правопорушенням права, усунення причин, що їх породжують, а також заходів, що сприяють нормальному процесу його реалізації. Захист – це передбачені нормами права дії (заходи) державних і громадських органів, спрямовані на примусове відновлення прав при їх порушенні¹⁵. В. Г. Фатхутдінов зауважує, що відмінність між цими категоріями полягає у тому, що права і свободи охороняються постійно, а захищаються вони лише тоді, коли порушуються. Дану позицію підтримують також В. Г. Клочков¹⁵, О. Ф. Скакун¹⁶.

Водночас деякі вчені вважають ці поняття тотожними. Зокрема, Н. В. Вітрук вважає, що обидва поняття утворюють єдине ціле, яке має назву «охорона (захист)» прав і обов'язків, а дані терміни є синонімами¹⁷. Цієї думки дотримуються і Л. Д. Восводін¹⁸.

Дещо відрізняються погляди третьої групи вчених, які змішують поняття «охорона» і «захист», визнаючи попереджувальні заходи частиною захисної діяльності. Так, М. Ю. Тихомиров і Л. В. Тихомирова термін «захист» тлумачать як комплексну систему заходів, що використовуються для забезпечення вільної належної реалізації прав¹⁹. В. Ф. Цвих вважає, що захист слід тлумачити ширше, включаючи до нього процеси зародження, формування, розвитку, стабілізації та згасання потреб, інтересів і прав. Це передбачає здійснення захисту не після того, як вчинені дії, що утискують права та інтереси людей, а до їх здійснення. З огляду на це краще говорити про захист як «дії, спрямовані на припинення або недопущення порушення прав та інтересів людей»²⁰.

На нашу думку, необхідно розмежовувати ці самостійні категорії, які при цьому тісно пов'язані, оскільки захист можна розглядати як похідний етап після охорони, який у свою чергу є найбільш діючим.

Слід погодитися з позицією В. Г. Фатхутдінова, який тлумачить правоохоронну діяльність через призму її соціальної природи, з одного боку, як особливого різновиду соціальної діяльності, а з другого – особливого державно-правового виду соціального управління. Природа правоохоронної діяльності зумовлена причинами соціалізації людини та її індивідуалізації, способом спільної життєдіяльності, тому залежить від рівня розвитку суспільства, рівня свідомості і правосвідомості людини та характеру її правових переконань²¹.

Узагальнюючи вважаємо за можливе навести власне визначення поняття правоохоронної діяльності. Так, правоохоронна діяльність – це безперервні, узгоджені активні дії державних органів, громадських об'єднань та організацій, які регулюються законом і спрямовані на створення умов безперешкодної реалізації правових норм, суб'єктивних прав і свобод, профілактику та виявлення правопорушень, що готуються або вчинені з метою запобігання, припинення, усунення негативних наслідків, поновлення порушених прав, відшкодування збитків і притягнення винних до відповідальності.

Отже, підсумовуючи, необхідно підкреслити важливість гуманізації правоохоронної діяльності держави в умовах сьогодення, її спрямованості на забезпечення рівності загальносоціальних та індивідуальних інтересів, впровадження європейських та світових стандартів забезпечення правопорядку. У юридичній науці, як і в законодавстві, не вироблено єдиного підходу до визначення поняття «правоохоронна діяльність». Розбіжності в поглядах різних учених стосовного цього поняття ґрунтуються на різних підходах до його розуміння й зумовлені відсутністю законодавчого визначення правоохоронної діяльності держави. Єдине розуміння цього явища має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже відсутність його спричиняє нечіткість у розмежуванні компетенції і повноважень різних правоохоронних органів, дублювання їх функцій, нечіткту взаємодію.

На нашу думку, зазначені прогалини в законодавстві необхідно усунути шляхом прийняття спеціального Закону України «Про правоохоронну діяльність» або внесення змін до Закону України «Про державний захист праців-

ників суду та правоохоронних органів», до якого слід включити норми, які б визначали поняття та зміст правоохоронної діяльності держави, перелік суб'єктів, які її здійснюють, завдання, напрями та цілі їх діяльності.

1. *Тихомиров О. Д., Ведерніков Ю. А.* Діалектика змісту та форми правоохоронної діяльності // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників ОВС: зб. наук. праць. Київ: Укр. академія внутр. справ, 1995. с. 168–173; *Мельник М. І., Хавронюк М. І.* Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. Київ: Атіка, 2002. С. 16–32. 2. *Петрухин И. Л.* Правосудие: время реформ. Москва: Наука, 1991. С. 47–49. 3. *Ардашкин В. Д.* К теории правоохранительного механизма // Правоведение. 1988. № 1. С. 1. 4. *Мельник М. І., Хавронюк М. І.* Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. С. 25–26. 5. *Бондаренко І. В.* Роль контролюючих органів у здійсненні державного контролю та протидії злочинності. URL: www.mndc.naiu.kiev.ua. 6. *Айб В. Р.* Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності URL: www.bilenchek.iatp.org.ua/files/publitsacii/Aib4m.ht. 7. *Юридична наука та правоохоронна діяльність* / за ред. О. В. Негодченка. Дніпропетровськ: ДДУ, 2007. 228 с. 8. *Фиолевский Д. П.* Судебная власть и правоохранительная система Украины: учеб. пособие. Донецк: Донеччина, 2003. С. 102. 9. *Ковальський В. С., Білоус В. Т., Демський С. Е. та ін.* Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. С. 8. 10. *Опришко І. В., Сидорчук Л. А.* Система правоохоронних органів України: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2003. С. 47. 11. *Кучук А.* Правоохоронна діяльність: стан наукової розробки проблеми // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 2. С. 71. 12. *Дубінчак В. М.* Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12. 00. 01. Київ, 2010С. 15. 13. *Кучук А. М.* Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12. 00. 01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень; Інст. законод. Верх. Ради України. Київ, 2007. С. 16. 14. *Шишкин В. И.* Конституционное право на обжалование в суд действий должностных лиц. Киев Политиздат Украины, 1990. С. 117. 15. *Клочков В. Г.* Роль прокурорського надзора в охорані та захисті прав і свобод человека // Государство и право. 2009. № 2. С. 55–64. 16. *Скакун О. Ф.* Теорія права і держави : підручник. Київ: Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с. 17. *Теория государства и права* / под ред. В. К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2002. С. 532–536. 18. *Воеводин Л. Д.* Конституционные права и обязанности советских граждан. Москва: Изд-во МГУ, 1972. С. 254. 19. *Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. Москва: ЮРИН-ФОРМЦЕНТР, 1997. С. 169. 20. *Цвих В. Ф.* Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: монографія Київ: ВПЦ «Київський університет», 2002. С. 184–185. 21. *Фатхутдінов В. Г.* Правоохоронна діяльність: природа та гуманістичний вимір: монографія; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. С. 13–14.

Luhova Y. V. Concept of law-enforcement activity

Over the past decades, Ukraine has won its independence and has established itself as an independent state in the world community. It makes sure steps towards updating all spheres of public life, its democratization, involvement in the achievements of modern civilization development, European values.

An important factor in the successful advancement of deep democratic reforms is the expansion of the social base of the state, the delegation of certain functions of the state to civil society institutions and local self-government bodies.

The development of the modern state in the direction of implementing the principles of priority rights and freedoms of human and citizen significantly increases the scientific and theoretical significance of research activities of the state, which is directly related to ensuring

the legal status of man, the protection of his rights and freedoms, the creation of general conditions for safe development as some individuals and their collectives.

Therefore, in today's conditions of development of state and law, the need for scientific rethinking of the functions of the state and the law is increased in order to develop effective ways and means of their realization, aimed at preserving the stability of social relations, the regime of inviolability of human rights and freedoms.

In legal science, as in the legislation, there is no uniform approach to defining the concept of law enforcement activity. Differences in the views of scientists in relation to this concept are based on different approaches to understanding and due to the lack of a legal definition of law enforcement activities of the state. The only understanding of this phenomenon is not only theoretical but also its practical significance, since its absence results in a lack of clarity in the delineation of the competence and powers of different law enforcement agencies, duplication of their functions, uncoordinated interactions.

The article is devoted to the study of theoretical characteristics of the concept of «law-enforcement activity», to define of its essential features. It was analyzed different doctrinal approaches to the definition of this category, as well as its value for the modern legal science, going is generalized near classification of law-enforcement activity.

The author gives the actual concept of law-enforcement activity. Law enforcement activities are continuous, coordinated and active actions of state bodies, public associations and organizations regulated by law and aimed at creating conditions for the smooth implementation of legal norms, subjective rights and freedoms, prevention and detection of offenses that are being committed or are already committed, with the purpose of prevention, termination, elimination of negative consequences, restoration of violated rights, compensation of losses and bringing the perpetrators to responsibility.

Keywords: *law enforcement, concepts, law enforcement, law enforcement system.*

УДК 342.9

Р. В. НЕКОЛЯК,
аспірант

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню правових аспектів фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності. На основі аналізу положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначені особливості базового бюджетного та грантового фінансування науки.

Обгрунтовано необхідність вдосконалення організації і правового регулювання фінансування наукової та науково-технічної діяльності з огляду на значення науки для розвитку економіки України.

Ключові слова: *наукова і науково-технічна діяльність, фінансове забезпечення, бюджетне фінансування, грант.*

Неколяк Р. В. Правовые аспекты финансирования научной и научно-технической деятельности

Статья посвящена исследованию правовых аспектов финансового обеспечения научной и научно-технической деятельности.